

eserler de şöylece sıralanabilir: *Kitâbü'l-Âşâr* (Karaçi 1410/1990). Bu mukaddime Mehmet Özşenel tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 1 [1996], s. 233-251); *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe bi-rivâyeti'l-Haskefî*; *Muvaṭṭa'ü Mâlik bi-rivâyeti Muḥammed*; *Tefsîru İbn Kesîr*; *Bülûḡu'l-merâm*. Müellifin ayrıca Karaçi'de çıkan *Beyyînât* isimli dergi başta olmak üzere çeşitli dergilerde yayımlanmış otuzdan fazla makalesiyle Gulâm Ahmed Pervîz ve Abdülkuddûs el-Hâşimî gibi hadisi inkâr edenlere karşı kaleme aldığı yazıları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Abdürreşîd en-Nu'mânî, *el-İmâm İbn Mâce ve kitâbühü es-Sünen*, Beyrut 1999, tür.yer.; ayrıca bk. Abdülfettâh Ebû Gudde'nin girişi, s. 15-19; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsile-tü'l-ehâdisi't-za'ife ve'l-mevzû'a*, Dimaşk 1399, II, 346-350; Mahmûd M. Abdullah, *el-Luḡatü'l-'Arabiyye fî Bâkistân*, İslâmâbâd 1984, s. 212-214; Mahmûd Saîd Memdûh, *Teşnîfü'l-esmâ' bi-şüyûhi'l-icâze ve's-semâ'*, Kahire, ts., s. 183, 526; Rûhülemîn b. Hüseyin Ahmed el-Banglâdîşî, *el-Kelâmü'l-müfîd fî tahrîri'l-esânîd* (ihtisas tezi, 1991), Câmîatü'l-Ülûmü'l-İslâmiyye (Karaçi), s. 111-179; Füyûzurrahman, *Meşâhîri-ü'l-Üllemâ'*, Lahor, ts., II, 783-785; Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları* (yüksek lisans tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 145-149; a.mlf., "Muhammed Abdürreşîd en-Nu'mânî", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, II/1, İstanbul 2004, s. 225-229.

MEHMET ÖZŞENEL

NU'MÂNİYYE

(النعمانية)

Muhammed el-Bâkîr'in öğrencilerinden Şeytânüttâk diye anılan Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Nu'mân el-Ahvel'e (II./VIII. yüzyıl) nisbet edilen aşırı bir fırka (bk. ŞEYTÂNÜTTÂK).

NÛN

(ن)

Arap alfabesinin yirmi beşinci harfi.

Türk alfabesinin on yedinci, ebced ter-tibinin ve Fenike alfabesinin on dördüncü harfi olup ebced hesabında sayı değeri 50'dir. Nûn Fenike, Ârâmî, İbrânî ve Arap dillerinde "balık" anlamına gelir, Yunanca'ya "nû" olarak geçmiştir. Ayrıca Arapça'da "hokka" ve "kılıç demiri" mânâlarında kullanıldığı belirtilir. Eski Mısır'ın hiyeroglif alfabesindeki kuyruk tarafı kıvrılmış balık veya yılan resminden doğduğu kabul edilir.

Sonraki alfabelerde çizgi haline dönüşen ve bazan çizgileri keskinleşen biçim yılan veya balığın kıvrımlarını simgeleyen bir görünüm kazanmıştır.

Kendi öz sesiyle okunan nûn dil ucunun, hizasında yer alan iki üst diş etinin iç kısmına dayanarak hava akışını kısmen kapatmasıyla telaffuz edilir. İhfâ ile okunan nûn sesinin çıktığı yer geniz boşluğudur (Sîbeveyhi, II, 452). İbn Sînâ nûn sesinin, diş etleri üzerine kapanarak hava akışını tıkayan ve onun geniz boşluğundan akıp bir inilti sesine dönüşmesini sağlayan dil ucu ile gerçekleştiğini belirtir (Roman, I, 263-264). Buna bağlı olarak şarkiyatçılar da "nûn"u kapantılı, dişsel, yumuşak tit-reşimli bir geniz ünsüzü olarak tanımlar (Cantineau, s. 38-40; Fleisch, I, 58, 84-85). Nûn, orta şiddette cehr ve beyniyye sıfatlarına sahip bir harf olduğundan telaffuz edilirken ses ne tam akar ne tam kapanır. Ayrıca gunne (geniz sesi) sıfatına da sahip olan "nûn"un mahreci geniz boşluğuna "mîm"ın mahrecine göre daha yakın olduğundan gunnesi daha şiddetli olur. Şiddetli söylenişinde ortaya çıkan "bir şeyin içine nüfuz etme, bir şeyin içinden çıkma" anlamları ile nûn sesinin hafif ve iniltili telaffuzunun esin verdiği "incelik, sıklık, zarıflık" gibi mânâların Arap dilinde nûn ile başlayan ve biten birçok masdarın anlamında belirleyici rol oynadığı tesbit edilmiştir (Hasan Abbas, s. 160-169).

Özellikle Kur'an kıraatinde sâkin nûn ve onun hükmünde olan tenvinde bunları izleyen harflere göre bazı değişim ve dönüşümler olur. Bunları boğaz harfleri olan "ا, ح, خ, ع, غ, ه" izlerse sâkin nûn ile tenvin gerçek sesleriyle telaffuz edilir (izhar). Bunları "ل, ر" harfleri izlerse sâkin nûn ile tenvin bu harflere katılarak söylenir (gunnesiz idgam): "min rabbihim" → "mirrabbihim" gibi. Bunları "م, ن, و, ي" harfleri izlerse sâkin nûn ile tenvin hafifçe uzatılan geniz sesi eşliğinde bu harflere katılarak söylenir (gunneli idgam). Sâkin nûn ile bu harfler aynı kelimede bulunursa idgam değil izhar geçerlidir: "dünyâ, kınvân, şınvân, bünyân" gibi. Sâkin nûn ile tenvini "ب" harfi izlerse sâkin nûn ile tenvin hafifçe uzatılan geniz sesi eşliğinde "mîm"e dönüştürülerek söylenir (kalb, ik-lâb), "min ba'dî" → "mimba'dî" gibi. Bunları geri kalan harfler "ت, ث, ج, د, ذ, ز" izlerse sâkin nûn ile tenvin hafifçe uzatılan geniz sesi şeklinde telaffuz edilir (ihfâ).

Arap dilinde nûn harfi n→v, n→h, n→y'ye dönüşümleriyle eş sesli ve eş an-

lamlı kelimelerin oluşmasına imkân vermiştir: "Neşr→veşr" (yontmak, biçmek), "enveke→ehveke" (ahmak buldu), "renne-ḥa→reyyeḥa" (yumuşattı, yola getirdi) gibi (Ebü't-Tayyib el-Lugavî, II, 456-461). Aynı şekilde özellikle l→n, m→n, k→n, ʾ→n, b→n, d→n, ʿ→n, r→n, z→n dönüşümlerinde de anılan türden birçok kelimenin varlığı tesbit edilmiştir, "rakş→nakş" (süslemek), "a'tâ→antâ" (verdi), "hetele→hete" (yağdı), "ḡaym→ḡayn" (bulut) gibi (a.g.e., I, II, tür.yer.).

Arap gramerinde tekit, nisve, ref', tesniye, cem'-i müzekker, vikâye, ayrıca tenvin "nûn"ları vardır. Muzârî ve emir fiillerinin sonuna eklenerek onları pekiştiren tekit "nûn"u müşeddede ve muhaffefe olmak üzere iki çeşittir. Nisve "nûn"u mâzî, muzârî ve emir fiillerinin sonuna takılan dişil çoğul "nûn"u olup daima fâil ve merfû zamir konumunda bulunur (mahallî i'rab). Ref' "nûn"u muzârîde beş fiilin sonuna takılarak varlığı ref', yokluğu nasb veya cezm âlâmeti olan "nûn"dur. Vikâye "nûn"u fiillerin ve "leyte, an, min, ledün, inne, keenne ..." gibi mebnî edatların sonuna birinci tekil şahıs zamiri olan "ي" bitiştiğinde, bu kelimelerin son hareke veya sükûnlarını kesreye dönüşmekten koruyarak için araya gelen "nûn"dur: "عَلِمْتَنِي، لَدَتْنِي، لَيْتَنِي، إِنْنِي" gibi. Tenvin, Arap diline özgü bir nûn çeşidi olup isimlerle isim asıllı kelimelerin sonuna gelen ve çift hareke ile gösterilen sâkin nûn olup isimlik belirtisidir. Tenkîr, temkîn, mukâbele, tenâsüb, hikâye, şâz, zarûret, ta'viz ve teren-nüm tenvinleri gibi çeşitleri mevcuttur (Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm, s. 35-73; Seyyid Rızık et-Tavîl, LIII/3 [1981], s. 536-547; *el-Meusu'atü'l-'Arabiyye*, VII, 63-64). Ayrıca nûn Arapça kelimelerin bünyesinde asıl harf olarak yer aldığı gibi "un-şur, kunbûr" gibi kelimelerde zâit olarak da bulunur.

Kalem sûresinin başında yer alan nûn ya hurûf-ı mukattaadır veya özel isimdir (bk. HURÛF-ı MUKATTAA). Bu sûrenin bir diğer adı da Nûn sâtesidir. Bazı müfessirler "nûn"a "balık" veya "hokka" mânası verirken (Kurtubî, XVIII, 223) Zemahşerî, Arap dilinde "nûn"un hokka anlamının bulunmadığını, İbn Atıyye el-Endelüsî ise Arap lehçelerinin birinde veya Arap ve Acem dillerinde ortak olarak "hokka" mânasında kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür (*el-Keşşâf*, IV, 140; Âlûsî, XXIX, 23).

Alemüddin es-Seḥâvî, Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî, Kâsım b. Abdullah el-Yemânî, Seyfeddin b. Abdullah el-Basîr, Zeke-riyyâ el-Ensârî gibi müellifler tarafından

nûn ve tenvinin Arap dili ve kıraatle ilgili hükümlerine dair birçok eser ve risâle yazıldığı gibi günümüzde de Avad Mürsî Cevâhî (Zâhîretü't-tenvîn fi'l-lugati'l-'Arabiyye), Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm (bk. bibl.) ve Mustafa Zekî et-Tûnî (bk. bibl.) tarafından bu tür risâlelerin telifi sürdürülmüştür. "Nûn"un tasavvufî ve hurûfî yorumuna dair Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Abdülkerîm el-Cîlî, İbrâhim b. Muhammed el-Kırîmî gibi âlimlerin risâleleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn* (nşr. Abdullah Dervîş), Bağdad 1967, s. 65; Sibeveyhî, *el-Kitâb* (nşr. H. Derenbourg), Paris 1889, II, 452-454; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Kahire 1388/1968, I, 208; XXIX, 14, 16; Ebû'l-Tayyib el-Lugavî, *Kitâbü'l-İbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379-80/1960-61, I-II, tür.yer.; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), IV, 140; Kurtubî, *el-Câmî'*, VI, 233; XVIII, 223-224; İbnü'l-Kâsîh, *Nühzetü'l-müşteğûlîn fi ahkâmî'n-nûnî's-sâkine ve't-tenvîn* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas el-Hudayrî, Mecelletü Külliyyeti'd-dirâsâtî'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye içinde), Dübey 1423/2002, s. 259-285; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXIX, 23; J. Cantineau, *Etudes de linguistique arabe*, Paris 1960, s. 38-40; H. Fleisch, *Traité de philologie arabe*, Beyrouth 1961, I, 58, 84-85; A. Roman, *Etude de la philologie de la koiné arabe*, Aix-en-Provence-Marseille 1983, I, 263-264; Subhî Abdülhamîd M. Abdülkerîm, *en-Nûn ve ahvâlühâ fi lugati'l-'Arab*, Kahire 1406/1986, s. 7-10, 35-73, ayrıca bk. tür.yer.; Mustafa Zekî Hasan et-Tûnî, *en-Nûn fi'l-lugati'l-'Arabiyye* (Havliyyâtü Külliyyeti'l-âdâb içinde), XVII, Küveyt 1417/1996; Hasan Abbas, *Haşâ'îşü'l-hurûfî'l-'Arabiyye ve me'ânihâ*, Dimaşk 1998, s. 160-169; Seyyid Rızk et-Tavîl, "Nûn-ü'l-vikâye", *ME*, LIII/3 (1981), s. 536-547; M. Abdullah Cebr, "en-Nûn beyne 'ilmi't-tecvîd ve 'ilmi't-teşkilî's-savâtî (el-funûluciyyâ)", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, XXXVIII/1, Kahire 1990, s. 9-10; G. Ayoub, "La nominalité du nom ou la question du tanwîn", *Arabica*, XXXVIII/2, Leiden 1991, s. 151-213; D. E. Kouloughlî, "Sur le statut linguistique du tanwîn", a.e., XLVIII/1 (2001), s. 50; J.-P. Guillaume, "Tanwîn", *Et* (Ing.), X, 193; Mes'ûd Bûbû, "et-Tenvîn", *el-Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2003, VII, 63-64.

İSMAİL DURMUŞ – SONER GÜNDÜZÖZ

NÛN SÛRESİ

(bk. KALEM SÛRESİ).

NÛR

(النور)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "aydın ve ışıklı olmak" mânâsındaki *nev'r* kökünden türemiş bir isim olan *nûr* "aydınlık, ışık" demektir. Ayrıca apaçık olan, nesne ve olayların mahiyetini

ortaya koyup aydınlatan şeye de *nur* denir. Kelime Allah'a nisbet edildiğinde "nur kaynağı" veya sıfat olarak "nurlandıran, her şeyi aydınlatan" diye açıklanır (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, "nvr" md.; *Kâmûs Tercümesi*, "nvr" md.). Râgıb el-İsfahânî nurun dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Dünyevî olanı, ay ve güneş gibi aydınlık saçan ve gözle algılanan *nur* ile zihin ve kalp yoluyla (basiret) idrak edilen *nurdur*; bu ikincisinin örnekleri aklın ve Kur'an'ın nurlarıdır. İsfahânî, uhrevî nuru ebedî âlemde müminlerin önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan *nur* şeklinde zikreder (el-Hadîd 57/12; et-Tahrîm 66/8); Allah'ın kendisini "nûr" diye isimlendirmesini de gökleri ve yeri nurlandırmaya fiiliyle açıklar. *Nur* ile *nâr* (ateş) aynı kökten gelir ve birbirinin yerine kullanılır. *Nâr* insanların dünya hayatı, *nûr* ise âhiret hayatları için faydalıdır (el-Müfredât, "nvr" md.).

Kur'an-ı Kerîm'in yirmi dördüncü sûresi *Nûr* ismiyle anılmaktadır. Bunun sebebi 35. âyetinin, "Allah göklerin ve yerin nurudur" diye başlaması ve âyetinde *nur* kelimesinin iki defa daha zât-ı ilâhiyyeye nisbet edilmesidir. Bundan başka kıyametin hallerinden bahseden âyetinde, "Yeryüzü rabbinin nuruyla aydınlanır" denilmekte (ez-Zümer 39/69), iki âyetinde de *nur* kelimesi hem Allah lafzına hem O'na ait zamire izâfe edilmektedir (et-Tevbe 9/32; es-Saf 61/8). Allah çeşitli âyetlerde "nuru yaratma" kavramıyla nitelendirilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "nvr" md.).

Nûr ismi İbn Mâce ve Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetlerinde yer almış ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), fiil kalıplarıyla da Allah'a nisbet edilmiştir (*Müşned*, II, 388; III, 150; Müslim, "Cenâ'iz", 71; Tirmizî, "Da'avât", 114). Hz. Peygamber'in teheccüd namazlarında okuduğu duanın başlangıç bölümünde, "Allahım! Hamd sana mahsustur, sen göklerin ve yerin rabbi, yöneticisi ve nurusun" anlamına gelen ifadeler yer almaktadır (Buhârî, "Teheccüd", 1; Müslim, "Müsâfirîn", 99). İbn Mâce ile Tirmizî'nin doksan dokuz esmâ-i hüsnâ listeleri harîç buraya kadar zikredilen âyet ve hadislerde *nur* doğrudan Allah'ın ismi olarak geçmemiş, sadece "semâvât ve arzın rabbi" gibi sıfat konumunda ve izâfet ifadeleri içinde yer almıştır. Ebû Zer el-Gıfârî'den gelen bir rivayete göre kendisi Resûlullah'a, "Rabbini gördün mü?" diye sormuş, o da, "O bir nurdur, nasıl görebilirim!" şeklinde cevap vermiştir (*Müşned*, V, 157, 171; Müslim, "İmân", 291-292; Tirmizî,

"Tefsîr", 53/5). İbn Mâce ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'lerinde mevcut rivayetlerin ekindeki isim listelerinin merfû hadis olmayıp sonradan bazı râviler tarafından düzenlendiği göz önünde bulundurulduğu takdirde Allah'ın *nur* olduğunu ifade eden rivayet Ebû Zerr'e münhasır kalır. Mecdûdî'nin İbnü'l-Esîr, Ahmed b. Hanbel ile İbn Huzeyme'nin Ebû Zer hadisinin sıhhatinde tereddüt gösterdiğini kaydeder (*en-Nihâye*, "nvr" md.). Kâdî İyâz da sözü edilen rivayetin sahih isnadla kendisine ulaşmadığını ve temel eserlerde buna rastlanmadığını belirtir. Esasen *Nûr* sûresindeki âyet de bütün âlimler tarafından zât-ı ilâhiyyenin *nur* olduğu şeklinde anlaşılmamış, "göklerin ve yerin nurunu yaratan, oralarındaki varlıklara yol gösteren" gibi anlamlara geldiği kabul edilmiştir (Nevevî, III, 12-13). Ebû Abdullah İbnü'l-Vezîr Ebû Zer hadisinin sahih olamayacağı konusunda çeşitli deliller sıraladıktan sonra böyle bir hadisin Müslim'in *el-Câmî'u's-şâhîh*'inde yer almasını da şu şekilde açıklamıştır: Müslim, bir önceki babda Resûlullah'ın Mi'rac gecesinde Allah'ı görmediği yolunda Hz. Âişe'nin beyanını zikrettikten sonra bu hadisi o kanaati destekleyen bir rivayet olarak kaydetmiştir. Nitekim sonrakı babda (hadis nr. 293-294) nurun Allah'ı görmeye engel teşkil ettiğine dair Ebû Mûsâ yoluyla nakledilen hadise de yer vermiştir. Ayrıca gerek Müslim'in gerekse diğer muhaddislerin destek niteliğindeki rivayetleri nakletme hususunda müsamahalı davrandıkları bilinmektedir (*İşârü'l-hak*, s. 178-184).

Müfessirler ve esmâ-i hüsnâ müellifleri, *Nûr* sûresinde yer alan ve o münasebetle doksan dokuz isim listesine giren *nûr* ismini mecazi olarak zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmişlerdir. İçeriğini de "nuru yaratan, onunla semâvât ve arzı nurlandıran" şeklinde belirlemişlerdir. Bu nurlandırma, insanların gözle algıladıkları gibi hem madde dünyasını hem kalple idrak edilen mânevî âlemi kapsamaktadır. İbn Cerîr et-Taberî ile Mâtürîdî "nûr-ü's-semâvât" ifadesini ashtapan taraftar bularak "semâvât ve arzda bulunanların hidayetçisi" şeklinde anlamışlar ve bunun için âyetin bağlantılarını delil göstermişlerdir (*Câmî'u'l-beyân*, XVIII, 180-181; *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, vr. 507*). Âlimler bu hükme varırken asıl mânâsındaki nurun karşıtı olan zulmet tarafından ortadan kaldırıldığı için yaratılmışlık özelliği taşıdığı, esasen çeşitli âyetlerde nurun Allah tarafından yaratıldığı ve karanlık kavramıyla birlikte zikredildiği,